

О.В.Вознюк, кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет ім.І.Франка

«СПАСІННЯ ПОТОПАЮЧИХ – СПРАВА РУК САМИХ ПОТОПАЮЧИХ»

Україна знаходиться в критичному становищі, що виявляє суто філософське питання, пов'язане із збереженням України як цілісної держави. Це питання виражає саме філософську позицію, оскільки нині решта інших позицій, схоже, вичерпала себе.

Відповідь на поставлене вище питання зрозуміла саме філософу, який мислить категоріями діалектики. Універсальна діалектична парадигма дозволяє ситуацію, що створилася, розуміти як взаємодію протилежностей, протиріччя між якими “знімається” в дещо вище, в рамках якого протилежності не тільки примиряються, а й “переплавляються”, “сублімуються” (тобто видозмінюються і трансформуються) в дещо третє. Це третє – “нова ідеологія”, яка має об’єднати двох принципово непримирених опонентів – Східну і Західну Україну.

Перш ніж міркувати про цю нову ідеологію, наведемо деякі приклади, які, по-перше, ілюструють всюдисущість наведеної вище діалектичної моделі розвитку та структуралізації сущого, і, по-друге, дозволять спустити обурені праведним гнівом маси розколотого українського народу в сферу сухих наукових викладів.

По-перше, розглянемо елементарну частку, яка має три фундаментальні характеристики – масу, заряд і спін. Протиріччя між масою і спіном (що виражається у відомому корпускулярно-хвильовому дуалізмі, або парадоксі, мікросвіту) перетворюється в дещо третє – в заряд.

Перейдемо до людини, найбільш повне і фундаментальне вираження якої реалізується в сім’ї як “осередку суспільства”. Тут протиріччя між чоловіком і жінкою як головними початками сім’ї знімається в дитині – результаті взаємодії протилежностей – яка не тільки примирює ці протилежності, але і виступає дечим третім – вищою в еволюційному відношенні істотою, здатною, у свою чергу, привести до породження наступних чоловіка і жінку.

На рівні вищих психічних процесів мислення людини реалізується в результаті взаємодії двох протилежностей – правої і лівої півкуль головного мозку, що співвідносяться з підсвідомим і свідомим аспектами психічної активності. Суперечності між підсвідомістю і свідомістю знімаються дечим третім і вищим – надсвідомістю, в рамках якої реалізується вищий рівень людського життя – творча активність, що поєднує протилежності і виявляє дипластію – фундаментальний механізм людського мислення і поведінки.

На рівні людської цивілізації ми знову ж маємо дві протилежні цивілізації (які деякі дослідники називають цивілізаційними проектами) – Східну і Західну, протиріччя між якими знімаються в третьому і вищому – центральній, Слов’янській цивілізації.

Сама Слов'янська цивілізація також виявляється внутрішньо розколотою, що виявляє протиріччя між слов'янами Східної та Західної Європи (конкретно, між Польщею та Росією). Це протиріччя знімається в центральному аспекті слов'ян – Київській Русі, з якою нині себе ідентифікує український народ.

Український народ також виявляється внутрішньо розколотим – на Східну і Західну Україну, протиріччя між якими увійшло у стадію конфлікту.

Що ж може розв'язати це протиріччя? Нова ідеологія (котра, якщо її розглянути уважніше, є “добре забутим старим”), що виражає думку про унікальну планетарну системотвірну роль Слов'янської цивілізації – в даному випадку українського народу, якому судилося поєднати слов'ян (а згодом і всю планету) в єдину родину, про що йдеться у наших численних публікаціях і монографіях, зокрема, у матеріалах, присвячених “фазовому портрету Слов'янської цивілізації”.

Зазначена “нова” ідеологія базується на філософській діалектиці, яка була проілюстрована вище за допомогою конкретних прикладів. Нова ідеологія, як бачимо, має в основі потужну діалектичне підставу, що робить цю ідеологію “всеперемагаючою”: оскільки закони діалектики невблаганні, то всіх нас (а також і представників інших цивілізацій, хотіли б вони цього чи ні) очікує саме торжество слов'янської ідеології в масштабі “планети всієї”.

Як висновок наведемо нашу статтю, яка була опублікована у всеукраїнській газеті «День», що видається українською та російською мовами, більш ніж 10 років тому. Стаття виступила, в певному сенсі, пророчною. При цьому слід взяти до відома той факт, що стаття писалася при Кучмі – другому президенті України, і була опублікована, оскільки виражала ідею сильної президентської влади (Вознюк А.В. *Про перспективи розвитку української держави // День. – 2001. – 20 лютого. – С. 4.*):

Більш десяти років тому, коли містами та селами України тріумфально крокувала національна ідея, що вирвалася з глухих катівень тоталітарного режиму, значна частина населення республіки, здавалося, була у захваті від заманливої перспективи здобути незалежність, звільнитися від оков комуністичної імперії і розквітнути буйним цвітом на ґрунті національного самовизначення.

Скептики, однак, закликали не поспішати виходити зі складу союзної держави, що являє собою єдину економічну зону, в якій рука центру авторитарним чином десятиліттями узгоджувала і приводила до відповідності господарські потужності держави, розгортаючи їх у безкрайому просторі планової економіки в єдиний народногосподарський комплекс – колосальну національну корпорацію. Руйнація самодостатнього економічного організму, відділеного від світового економічного ринку “залізною завісою”, загрожувала серйозними наслідками для економічно односторонніх регіонів союзної держави. Можливість швидкої і безболісної інтеграції в європейське і світове співтовариство цілком виключалася: занадто нерівні були ділові партнери, і були потрібні десятиліття для того, щоб осколки імперії в плані економіки розвилися до рівня більшості європейських держав, котрі, всупереч колишнім республікам СРСР, швидкими темпами рухалися до єдиної європейської держави – “Сполучених Штатів Європи”, про які свого часу писав В. І. Ленін.

Прихильники національної ідеї висували не менш вагомий контраргументи, які переконували у тому, що Україна просто приречена за короткий час влитися на правах рівноправного економічного партнера до родини європейських держав. Стверджувалося,

що для цього в неї є всі можливості, не скористатися якими було б просто нерозумно: величезний потенціал росту аграрної сфери, пов'язаний із наявністю величезних площ чорноземних ґрунтів, за запасами яких Україна посідає одне з перших місць у світі. У 1991 році, коли обговорювалася можливість союзного договору, фігурувала листівка, випущена Бориславською міською друкарнею (Зак. № 430-500000), котра закликала бойкотувати союзний договір. У ній говорилося буквально наступне: “Кремль вважає, що без союзу Україна пропаде. Чи відповідає це дійсності? Прочитайте нижче наведені дані і зробіть власний висновок: виробництво найважливіших видів промислової і сільськогосподарської продукції на душу населення в 1988–1989 роках. Серед головних європейських країн, таких як Великобританія, Італія, Франція, ФРН з видобутку вугілля, з виробництва залізної руди, сталі Україна посідає перше місце, з видобутку нафти (включаючи газовий конденсат) і природного газу – друге, з виробництва електроенергії – третє, з виробництва цементу – четверте, з вирощування картоплі і виробництва цукру – перше, з вирощування зерна, зернобобових, з надоїв молока і виробництва олії, масла – друге, з виробництва м'яса – третє. Чому такий рівень виробництва ніяк не відбивається на нашому добробуті? Чи не тому, що більшість нашої продукції йде до центру? Кому в такому випадку потрібен союзний договір? Україна – одна з найбагатших країн світу, до революції вона кормила Європу...”.

Крім вищесказаного прихильники національної ідеї могли б скористатися й аксіомою, яка говорить, що всі імперії рано чи пізно розпадаються, що “усьому свій час... час збирати камені і час розкидати камені”. Тому інтегративна тенденція європейських держав не виключає дезінтегративної тенденції республік колишнього СРСР.

Минуло більше десяти років із моменту подій, коли Україна скористалася правом на самовизначення і стала самостійною державою. Ми не будемо оцінювати правомірність цього кроку: історія завжди має рацію, вона не терпить умовного способу, тому всі міркування з приводу того, що було б, якби Україна не виходила зі складу союзної держави, гіпотетичні і непродуктивні.

Що ж сталося за ці десять років? Україна поступово і невблаганно наближалася до безодні економічного краху, котрий, як стверджують песимісти, вже не за горами. Багато в чому унікальний людський, природний і економічний потенціал України виявився не затребуваним, і за багатьма показниками вона тепер плететься в хвості всіх розвинених країн світу і деяких країн, що розвиваються. Чому це сталося?

Одна з азбучних істин економічної теорії полягає в тому, що соціально-економічний розвиток держав підкоряється хвильовому принципу, тобто фіксує підйоми і спади у зміні відповідних соціально-економічних параметрів.

Можна говорити про два полярні стани співтовариств (і взагалі будь-якої живої системи): відкритий, хаотичний (економічний, або капіталістичний) і закритий, стагнаційний (політичний, або соціалістичний), що послідовно змінюють один одного. Перехід від одного соціально-економічного стану до іншого супроводжується переходом через “точку біфуркації”, яку можна назвати періодом безчасся.

Тоталітарно-ізоляційний, закритий стан (подібно до натурального господарства або тоталітарної держави) є початковим етапом економічного розвитку будь-якої країни. Даний стан має певні характеристики – протекціонізм та планове регулювання економіки. Так, на початкових етапах свого промислового становлення Англія, США, Японія використовували політику протекціонізму: уряд регулював рівень заробітної плати, умови

праці, тарифи, котрі захищали сільське господарство та промисловість. Встановлювалася заборона на експорт обладнання й еміграцію кваліфікованої робочої сили.

Стан ізоляції рано чи пізно неминуче замінюється станом відкритості, коли країна починає процвітати, а її протекціоністські бар'єри відмітаються. Люди починають більше працювати, а країна переходить у дискретний, атомарний стан вільної конкуренції, до анархії, економічного “хаосу”, що виступає, як учить синергетика, найважливішим чинником економічної рівноваги. Однак згодом продуктивна і робоча активність поступово падає разом із насиченням базових потреб людей, які починають менше працювати і більше споживати. Наступне падіння економічної активності примушує людей відкладати гроші на “завтрашній день”. Настає період стагнації, економічна тенденція розвитку держави починає замінятися політичною.

Якщо говорити про стан стагнації, то її рушійними силами є бюрократизація політичного й економічного життя, бажання створити деякі переважні умови для тих чи інших господарських організацій, обмеження конкуренції та монополізм. Стагнація йде слідом за падінням темпів економічного росту: коли промисловий лідер відходить на другорядні позиції. Це призводить до росту інфляції, національної ізоляції, протекціонізму, економічному націоналізму, котрий йде на зміну міжнародної кооперації. Коли ж країна починає програвати в економічній конкуренції і при цьому має достатню економічну міць, вона може розв'язати війну зі своїми економічними суперниками.

У стані стагнації, припинення економічного росту багаті країни перестають розвиватися економічно, оскільки в них спостерігається орієнтація на споживання, а посилення тенденції до споживання призводить до розвитку сфери послуг, спостерігається немов би процес “деіндустріалізації”.

Таким чином, разом із збільшенням багатства, держава починає втрачати активність і прагне до збереження статусу кво. Для цього вона вдається до протекціоністських бар'єрів з метою зберігання робочих місць і зниження конкуренції на внутрішньому ринку. Однак подібна тенденція бумерангом вражає цю державу. Тобто, після стану економічної стабілізації, який підтримується на основі конкуренції і ринкового “хаосу” (що примушує людей багато працювати і багато виготовляти), має місце зміна даного стану, коли інтенсивність праці та темпи економічного росту починають падати. Тут на перше місце виходить бажання безпеки, спостерігається крен убік політики (юриспруденції, бюрократизації). При цьому запановує *політична тенденція* розвитку суспільства, котра орієнтується на забезпечення соціальної справедливості, законності, влади, у той час як *економічна тенденція* орієнтується на підвищення ефективності виробництва, на його оптимізацію.

Як бачимо, економічні і політичні цілі не збігаються, тобто можна говорити про економічну (праву) і політичну (ліву) тенденції розвитку суспільства.

Потрібно сказати, що економічне мислення політиків сфокусовано в основному на періоді між виборами, однак діяльність, що орієнтується на прискорення темпів економічного росту і підвищення продуктивності праці, часто вимагає більш тривалих термінів для її реалізації, що посилює тоталітарним режимам.

Подібна диспозиція соціально-економічних сил відбивається на соціально-політичних тенденціях суспільного розвитку. Можна говорити про праві (економічні), ліві (політичні) сили і центристів. Праві характеризуються прагненням до соціальної асиметрії, соціально-політичного “хаосу”, їх гаслом є “свобода для кожного”, тобто стан соціальної

дискретності. Ліві ж, навпаки, прагнуть до соціальної симетрії, спаяності, ізольованості, їхнє гасло – “справедливість для всіх”. Центристи інтегрують позиції правих і лівих. Прототипом правих, лівих і центристів можуть слугувати три мети Великої Французької революції – *свобода, рівність, братерство*. Остання мета характеризує центристів, які намагаються примирити принципи свободи і рівності, оскільки саме на основі братерства (споріднення) досягається соціальний баланс прагнень до свободи і рівності всіх членів товариства. Це ілюструється первіснообщинною, родовою суспільно-економічною формацією – “бідним (злидненим) комунізмом”.

Отже, становлення будь-якої держави починається з ізольованого, тоталітарного, політичного, соціалістичного, “лівого” стану, що цементує співтовариство на основі певних ідеалів (монархія, націоналізм, комунізм і ін.), котрі відповідають соціально-економічному рівню розвитку цієї держави. Далі тоталітарне суспільство неминуче розпадається, у ньому запановують капіталістичні тенденції розвитку, і воно переходить до відкритого, економічного, капіталістичного “правого” типу суспільного устрою. Однак цей відкритий динамічний стан рано чи пізно опиняється в стагнації і політизується, перетворюючись на соціалістичне суспільство закритого типу зі збереженням деяких атрибутів відкритості (прикладом може слугувати суспільний устрій центристського типу Швеції). Далі знову виявляється тенденція до стану відкритості даного суспільства і воно “напіввідкривається”, інтегруючись до союзу подібних співтовариств – “Сполучені Штати Європи”.

Тобто наш час характеризується спрямованістю до нового рівня економічної інтеграції, коли провідні економічні кола шукають шлях до досягнення цілісного стану, котрий зможе забезпечити економічний ріст і рівновагу всіх держав. При цьому абсолютна міжнародна економічна інтеграція (необхідність у якій усе більше усвідомлюється широким колом економістів та політиків), яка спрямована до цілісної економічної структури планети за принципом “спільної долі”, передбачає те, що країна з порівняно низьким економічним рівнем розвитку (така як Україна) має всі шанси знайти для себе економічну нішу в міжнародній економічній системі, оскільки вона може займатися тим, чим більшість розвинених країн вважають для себе не вигідним.

Які ж **висновки** можна зробити з усього вищевикладеного? Україна раніше за історичними мірками прагне ввійти до стану відкритого капіталістичного суспільства, не маючи для цього відповідних соціально-політичних умов. Після розпаду соціалістичної імперії Україна виділилася в самостійну державу, котра практично не має історичного досвіду незалежності. Тобто Україна в плані державотворення почала з нуля. Для неї було б цілком природним почати сходження до економічного процвітання з тоталітарного режиму, планової економіки, протекціоністських бар’єрів. Приватизація та капіталізація українського співтовариства, його прямування до вільного ринку (принцип “свобода для кожного”) призвели до розгортання стану відкритості, що поставило Україну в нерівні стосунки з відкритими західними суспільствами, обіцяючи їй долю їхнього сировинного придатка. Все це сприяло руйнуванню української національної економіки закритого типу.

Порятунок України полягає в сильній владі центру (наприклад, президентській), тенденція розвитку до якої нині і спостерігається. Однак ця сильна влада може бути реалізована лише в річищі планового регулювання соціально-економічного життя суспільства, що, однак, навряд чи можливо на ґрунті процесу тотальної приватизації.

У наявності унікальна історична ситуація, коли дві полярні тенденції суспільного розвитку – до відкритості і закритості – співіснують у рамках однієї держави. За таких

умов можливі три варіанти подальшого розвитку України: розвиток шляхами відкритого, закритого і “нейтрального” суспільства. Останній суспільний устрій центристського типу повинен сполучати сильну владу центру із сильною периферією, коли планова держава ґрунтується на економічній самостійності її суб'єктів. Саме до такого вищого типу державного устрою міг перейти СРСР, якби сполучив сильну владу метрополії із самодіяльністю периферії.

Однак, воцаріння центристського типу суспільного устрою в Україні нині вельми проблематично, оскільки цей процес ускладнюється негативними моментами відкритого суспільства (один з найбільш серйозних – корупція), котрі на Заході нейтралізуються позитивними моментами відкритого суспільства, один із яких – сильний “середній” клас, розвинути який Україна ще не встигла. За таких умов можливі дедалі більше зскользування до безодні економічної розрухи і розпад України щонайменше на два осколки – Захід та Схід, з наступним можливим приєднанням їх обох чи одного з них до іншої держави. Це ще один із ймовірних історичних підсумків розвитку України, до екстраполяції якого нас привів неупереджений аналіз ситуації, що склалася.